

EL MAGRANER

LA TRADICIÓ PERDUDA

Ferran Zurriaga i Agustí

[Les] flamejants magranes que, ben ferides, llencen un xàfec de robins.

JOSEP CARNER

El magraner sembla ser originari de les costes de la mar Càspia, planes de l'Iran i muntanyes del Kurdistan i l'Afganistan, on, en els llocs rocallosos, creix silvestre. D'allí, els fenicis en van estendre el conreu per les costes de la Mediterrània. En algunes tombes d'Egipte s'han trobat restes d'aquest fruit, que era considerat un símbol de l'amor i de la fecunditat. L'arbre estava consagrat a la deessa Rimmel a Síria i a Afrodita a Grècia. Els fenicis van conrear-lo concretament al voltant de la ciutat de Cartago i així fou com els romans li donaren el nom de «poma de Cartago» (*Malum punicum*). Després trobem que Columela li dóna el nom de *Malum granatum*, o poma de grans, d'on vindrà el nom de les veus romàniques: en català *magrana*, en italià *melagrana*, en francès *grenade*, en castellà *granada* i en anglès li diran *pomegranate*.

El magraner és un arbre o arbust dens, més o menys espinós, de fulles oposades i lluent. Floreix a principi de l'estiu, amb flors solitàries, grosses i molt vistoses. Al llarg d'aquesta estació, l'ovari madura en cadascuna d'aquestes flors fins donar, a la tardor, una magrana. És un fruit gros, de forma globosa, que quan madura es bada de manera irregular. Està envoltat d'una pell que va del color verd fins al rosat i el vermell, després de passar pel groc. Els grans es troben distribuïts sobre diverses placentes, cadascuna de les quals correspon a un carpel. Tots els grans són de l'espècie anomenada balàustia, és a dir, que tenen la part externa sucosa i la interior seca, la qual cosa es fa notar una mica a l'hora de menjar-ne.

Actualment, el cultiu del magraner s'ha refugiat als horts del palmerar d'Elx i a la comarca del Baix Segura, on es localitzen la major

part de les 2.300 hectàrees que l'agricultura valenciana li dedica. Als darrers anys, a Califòrnia (EUA), a les zones de Fresno i Tulari, es van fer grans plantacions que en aquests moments ja exporten la seua producció arreu del món.

Entre nosaltres, a la resta de comarques valencianes, la fruita dels vells magraners queda cada vegada més a dalt dels arbres perquè ja no hi ha gent que se l'estime. Tampoc queden llauradors d'aquells que procuraven menjar magranes en el temps de llaurar perquè creien que donaven força per a portar l'esteva. Pocs recorden les virtuts del magraner, entre les quals era molt assenyalada aquella que deia que les arrels bullides donaven un beuratge que, prenent-lo en dejú, era molt eficient per a expulsar del cos els cucs intestinals com la tènica o solitària. La corfa i els carpels interns del fruit silvestre exerceixen també una acció semblant. Altres propietats, com aquella d'utilitzar el suc de la magrana silvestre per curar les afeccions de gola o preparar un deliciós refresc anomenat granadina, solament són memòria en apartats racons del món actual.

Octubre era considerat com el mes de les *mangranes* i codonys al Camp de Túria. Les classes de magranes de la comarca són: mollars de València, blanques o del gra, negres i agres. Les millors són les mollars, que tenen els grans rojos i són les més dolces; les del gra o del pinyol tenen els grans blanquinosos i les negres no són tan dolces. En la fira de Sant Miquel de Lliria, abans, les parades de magranes eren cosa típica, no debades l'horta vella de Lliria estava plena de magraners. Però a les terres de muntanya, com és la vall d'Olocau, el costum deia que les magranes s'havien de començar a collir després de la festa de Sant Francesc –el 4 d'octubre–, ja que a partir d'aquest dia són més dolces:

Per Sant Francesc,
la magrana dolça és.

«ELS GRANS DE LA
MAGRANA SÓN DE L'ESPÈCIE
ANOMENADA BALÀUSTIA,
ÉS A DIR, QUE TENEN
LA PART EXTERNA SUCOSA
I LA INTERIOR SECA,
LA QUAL COSA ES FA NOTAR
A L'HORA DE MENJAR-LES»

El magraner, a l'esquerra, és un arbre dens de fulles oposades i lluentes que floreix a principi de l'estiu. En les imatges de la dreta, i en la pàgina següent a l'esquerra, podem veure les flors, grosses i vistoses, d'aquest arbre. Al llarg de l'estiu, l'ovari madura en cadascuna d'aquestes flors per donar una magrana a la tardor.

A l'horta vella dels pobles de les muntanyes costaneres valencianes encara podem trobar alguns magraners més que centenaris. A Olocau, abans de l'entrada del taronger, totes les hortetes morisques del voltant de la vila tenien el seu magraner i codonyer, el fruit dels quals podia guardar-se per a l'hivern. Aquesta abundància va donar peu a una cançó dels Il·lirians que deia:

En el poble d'Olocau
enguany no correran bous,
que hi ha hagut mala collita
de mangranes i codonys.

(Sanchis Guarner, 1983)

Quan arribaven les festes d'octubre, que a Olocau eren les festes majors de l'any, en el dinar d'aquell dia no faltaven en les postres les magranes. Preparar-les era moltes vegades tasca dels infants. Hi ha dues maneres de desgranar-les: a poc a poc, gra a gra, i de pas anar menjant-ne alguns; o tallar la magrana per la meitat i després pegar-li amorosament amb la maça del morter sobre la corfa perquè vagen caient els grans al fons del morter; però aquesta recollida de grans en deixa molts malmesos. A mi sempre m'ha agradat més la primera –anar llevant el tel que guarda com una placenta cada carpel de grans i després anar desgranant-la. És com una mena de tècnica que ens descobreix el complex món que forma el cos del fruit. Una vegada els grans són nets, es preparen de diverses maneres, però generalment posant-los

unes cullerades de sucre pel damunt. Nosaltres, a casa, a més del sucre solem posar-los un poquet de vi ranci. Altres hi posen una mica de mistela i és una meravella. Ara, he llegit Bernat Capó, que diu que amb nata també fan bona mescla.

A Mallorca, amb les magranes agres solen preparar una salsa per acompanyar el rostit de Nadal. Per digerir els torrons de Nadal també es recomana unes postres on les magranes són l'element principal: desgraneu les magranes i afegiu-los un bon suc de taronja, un parell de cullerades de sucre i una branca de canyella, ho poseu en una fruitera en la nevera i ho serviu fresc.

Sabeu quants grans té una magrana? Els heu comptat alguna vegada? Animeu-vos-hi! El frare Miquel Agustí (1560-1630), l'autor del *Llibre dels secrets d'agricultura, casa rústica i pastoril* diu: «Si voleu saber quants grans té una magrana dels magraners, collireu una magrana de un magraner, y comptareu los grans, y tants grans com tindrà, tants ne tindran totes les altres de aquell magraner.»

La presència del magraner a les terres valencianes no ve de quatre dies. Quan en el segle passat es va començar a excavar en els poblats ibèrics de l'antiga Edeta, un dels pocs arbres que van trobar pintats en la ceràmica era el magraner. La presència d'un arbre amb els fruits de les magranes penjant de les rames la trobem representada en una gerra del poblat de Sant Miquel de Lliria i en un altra del Puntal dels Llops d'Olocau. En aquesta, el magraner va acompanyat d'una olivera. En un vas

La magrana (a la dreta), fruit del magraner, és un fruit gros, de forma globosa, amb una pell que va del color verd fins al rosat i el vermell.

del Corral de Saus (Moixent), trobem una figura d'arbre idèntica. Fruits que semblen magranes, o que també podrien ser cascall (*Papaver somniferum* ssp. *somniferum*), són representats en un vas del santuari ibèric de la Serreta (Alcoi). Segons Aranegui, Mata i Pérez Ballester (1997), aquestes representacions tenen un significat religiós, en què el fruit de la magrana està relacionat amb la creença en el trànsit al més enllà i també actua com un símbol de fecunditat pel seu aspecte de cos inflat que s'obre i deixa eixir les abundants llavors.

Segons el poeta anglès Robert Graves (1992), els escriptors de l'antiguitat clàssica que compongueren reculls de temes mítics de la religió antiga deien que el magraner va brotar de la sang de Dionís assassinat, per això les dones d'Atenes s'abstienien de menjar magranes durant les festes en el seu honor.

La Bíblia (Jeremies 52) descriu el temple de Jerusalem i diu que els capitells de cada columna tenien la mateixa decoració de magranes que el vel que guardava l'arca. Els mitòlegs diuen que això és l'herència del déu dels magraners, Rimmon (déu de l'amor), que després fou substituït per Jehovà entre els hebreus.

Un arbre tan assenyalat en temes mítics i religiosos també anava a entrar en la literatura de la mà d'escriptors i poetes. Començant pel món sufí d'Ibn Arabí, fins arribar a sant Joan de la Creu i el seu deliri extàtic. L'escriptor anglès William Shakespeare, en l'obra *Romeo i Julieta*, farà cantar el rossinyol a dalt d'un magraner, recollint la tradició amorosa que l'arbre representa:

JULIETA: Te'n vols anar? Si encara no clareja; si ha estat el rossinyol i no l'alosa el que et punxava la poruga orella. Canta de nit a dalt del magraner. Creu-me, amor meu, ha estat el rossinyol.

(Shakespeare)¹

Com que el tema amorós és l'eix del recull de contes de *Les mil i una nits*, les magranes també s'hi faran presents. Fixeu-vos en el conte de Hassan de Bàssora, on la que serà la seua muller Manarassanà li respon:

Com goseu dir que els meus pits són magranes si el magraner no tindrà mai cap branca semblant a aquesta que sosté els meus pits.

(Anònim)²

La magrana també forma part del nostre univers pictòric. Qui no recorda el quadre de Sandro Botticelli (1445-1510) *La Madonna della Melagrana*, on l'infant Jesús porta una magrana a la mà per la «nova vida» donada a la humanitat? En l'obra pictòrica valenciana no podem oblidar-nos d'un dels quadres més representatius de tots els exposats al Museu de Sant Pius V de València. És el quadre de la *Verge de l'esposori místic del venerable Agnesi*, de Joan de Joanes (1510-1579). Al centre apareix la Verge, asseguda amb Jesús a la falda; abraçat a la Creu,

¹ Traducció de Josep Maria de Sagarra, 1959.

² Traducció de Dolors Cinca i Margarida Castell, 1995.

© Museu de Belles Arts de València de Sant Plous V

Joan de Joanes. *Verge de l'esposori mistic del venerable Agnesi*, c. 1553-1558. Oli sobre taula, 164 x 77 cm.

De totes les fruites que podien simbolitzar el Paradís, Joan de Joanes trià la magrana, la qual significava, a més a més, la unió entre el cos i l'ànima, és a dir, la unió mística.

sant Joan Baptista; i al voltant, els infants innocents, que intenten pujar a la creu per aconseguir la corona de flors que sosté la Mare de Déu. Als peus també apareix sant Joan Evangelista, simbolitzat per l'àguila i el llibre. A l'esquerra es troba el grup constituït pel teòleg Bautista Anyes (1480-1553), qui, segons la tradició, era descendent de santa Agnès i se li havia aparegut donant-li un anell nupcial. El Venerable està situat a l'esquerra del quadre, agenollat posant-li l'anell de desposada a santa Agnès. A la dreta hi ha un grup semblant, que representa santa Dorotea donant les flors i els fruits del Paradís a sant Teòfil. Santa Dorotea era filla d'un senador de Capadòcia. Per la seua gran devoció, era anomenada «l'esposa de Crist». Quan anava camí del martiri, es trobà amb el pagà Teòfil, que li digué irònicament: «Adéu, esposa de Crist. Envia'm flors i fruites del Paradís.» Ella li contestà: «Sí, ho faré.» Moments abans de morir, se li aparegué un àngel que portava flors i fruits, i Dorotea li digué: «Porta'ls a Teòfil, i digues-li de la meua part: Ací tens el que m'has demanat del jardí del meu espòs.» Tot seguit, el botxí li tallava el cap. En rebre Teòfil el regal, es convertí a la religió cristiana. I fixeu-vos: de totes les fruites que podien simbolitzar el Paradís, Joan de Joanes tria la magrana, la qual significava, a més a més, la unió entre el cos i l'ànima, és a dir, la unió mística. Tot està situat en un paisatge idíl·lic, que representa el Paradís, on hi ha un gran riu que parteix de la Verge. Les figures destaquen sobre un fons de paisatges de muntanyes, planures i edificis del món clàssic, tot fet amb una sensibilitat de miniaturista que crea una escena de gran delicadesa i serenitat. Delicadesa que trobem també en les dues magranes que Joan de Joanes ens deixa pintades com a presents del paradís.

Un altre espai escènic o teatral valencià on la magrana té un paper important és la representació del misteri de l'Assumpció, en la Festa d'Elx, el dia 15 d'agost. L'escena de la baixada del núvol, presentada en forma de magrana daurada que s'obre en gallons i que davalla

Actualment hi ha 2.300 hectàrees de cultiu del magraner a terres valencianes. Exceptuant els horts d'Elx i la comarca del Baix Segura, a la resta de comarques valencianes pràcticament s'ha abandonat aquest cultiu.

del cel és un dels moments més importants de l'obra. En l'interior de l'artifici o Mangrana hi ha l'àngel, que, entre el sonar de l'orgue, campanes i efectes lluminosos, fa una aparició celestial que causa sorpresa a tots els qui acudeixen per primera vegada a la Festa. La gent d'Elx conta que abans els xiquets de la ciutat aprofitaven aquell moment per colpejar l'esquena dels infants que vivien a les cases del camp, que quedaven encantats, mirant el cel en aparèixer la Mangrana. El professor Sanchis Guarnier va recollir una dita del Pinós que fa referència a la rica ornamentació de l'artefacte del Misteri i que diu: «Bonico, com la Mangrana d'Elx.»

Entrant en les mostres literàries que la parla popular ha creat entorn d'aquest fruit, tenim:

Endevinalles:

En l'horta es cria,
en l'horta es fa,
i porta gorra
de capellà.

Em diuen magra i no ho sóc,
estic rodona i grossa,
i en mon cor corre una sang
tan vermella com la grana.

Un embarbussament:

Un magraneret molt ben estisorejadet,
i no hi ha cap estisorejador
que l'estisorege millor que jo.

Comparances:

Ple com una magrana.

Badat com una magrana.

Refransys:

Magraner vora el camí
i ple de magranes:
segur que són agres.

Modismes:

De magranes a la butxaca (es diu
de qui no porta diners).

També algunes contalles ens han deixat la relació simbòlica d'aquest fruit respecte a la tradició cristiana del cos i l'ànima. Hi havia una narració popular que se solia recordar al mes de novem-

bre quan érem infants. Era aquella que deia que la magrana representa el Purgatori i els grans que l'omplen són les animetes. I les nostres àvies ens deien que per cada gra que es menjava en gràcia de Déu, era salvada una animeta del Purgatori. La qual cosa els servia per fer-nos reflexionar sobre el nostre comportament i obediència. Per contra, he llegit després altres contalles, i

d'altres llocs, on es manifesta la creença que el dia 2 de novembre, dia dels Difunts, no havia de menjar-se magranes per respecte a les animetes, ja que aquell dia se celebrava la seua festa.

Un altra llegenda que es repeteix de manera semblant amb altres arbres és aquella que presenta Joan Amades en el seu *Costumari català*. Ens hi conta que, camí del temple, quan la Mare de Déu hi anava a presentar a Jesús, va sentir-se cansada i va seure al peu d'un magraner, el qual, en veure que la seua ombra servia a tan divines persones, va afanyar-se a

«A LA RESTA DE
COMARQUES VALENCIANES
LA FRUITA DELS VELLS
MAGRANERS QUEDA CADA
VEGADA MÉS A DALT DELS
ARBRES PERQUÈ JA NO HI
HA GENT QUE SE L'ESTIME»

Als pobles de les muntanyes costaneres valencianes encara podem trobar alguns magraners centenaris. És el cas d'Olocau, localitat on creixen els arbres que podem veure en aquestes pàgines. D'esquerra a dreta: magraner entre casetes a l'hort de Nassio, arbre de la Tona, arbre de Pepe Navarro a l'horta de Baix i magraner de Maria Rita Zurriaga a Parada l'Omet.

abaixar les branques per fer-los de dossier i abrigar-los, i la Mare de Déu, quan es va aixecar, el va beneir. Per això el magraner deixa caure les rames per fer més ombra; encara que els llauradors diuen que és a causa del pes de les magranes.

Carlos Mendoza (1993), inefable autor de la *Leyenda de las plantas*, ens diu que «*muy sesudos autores*» pensen que no foren pomes, sinó magranes, allò que Eva va oferir a Adam i que, generalitzant més, diuen que sempre que es tracte de pomes en cosa d'amors o matrimoni s'ha d'entendre que no són pomes, sinó magranes. Finalment, el mateix autor diu que el magraner és un arbre sobre el qual hi hauria molt a dir, però no convé dir-ho tot «*por lo qual, como tantos ilustres diputados que sólo dicen 'sí' o 'no', me callaré muy buenas, o malas cosas.*»

Nosaltres també ens callarem més coses que sobre aquest arbre han escrit els mitòlegs per no cansar el lector. Solament farem una última reflexió. Al Camp de Túria, els magraners que queden són en bona part centenaris, relíquies d'unes hortes que durant segles han

conservat una gran riquesa arbrada, on, entre altres arbres, han crescut els magraners. Igual com desapareix l'agricultura familiar, també aquestes hortes estan en retrocés. Mireu algunes de les imatges d'aquest article, on són presents alguns magraners vells. I jo em pregunte per què desapareix un arbre que tantes històries té al darrere i que està capficat en tantes i tantes coses amoroses i místiques. És que no queda ja espai per a aquests temes en el nostre món de cada dia? ☺

BIBLIOGRAFIA

- AGUSTÍ, M., 1988. *Llibre dels secrets d'agricultura, casa rústica i pastoril*. Alta Fulla. Barcelona.
- ANÒNIM, 1995. *Les mil i una nits*. CINCA, D. i M. CASTELL (trad.). Proa. Barcelona.
- ARANEGUI, C.; MATA, C. i J. PÉREZ BALLESTER, 1997. *Damas y caballeros en la ciudad ibérica*. Cátedra. Madrid.
- GRAVES, R., 1992. *Rey Jesús*. Edhasa. Barcelona.
- MENDOZA, C., 1993. *La leyenda de las plantas*. Alta Fulla. Barcelona.
- SANCHIS GUARNER, M., 1983. *Els pobles valencians parlen uns dels altres*, IV. Obra Completa. Edicions 3i4. València.
- SHAKESPEARE, W., 1959. *Romeo i Julieta; Otel·lo; Macbeth*. SAGARRA, J. M. de (trad.). Alpha. Barcelona.

Ferran Zurriaga i Agustí. Institut d'Estudis Comarcals del Camp de Túria.